

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/99/73-80>

Günay Gülməmmədova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
gunaygulmammadova7@gmail.com

CƏNUBİ QAFQAZDA MÖVCUD OLAN ENERJİ LAYİHƏLƏRİ VƏ ONLARIN GEOSİYASİ ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Cənubi Qafqaz regionunda Avropa və Asiyanın qovşağında yerləşən Azərbaycan mühüm geosiyasi təsirlərə malik transformativ layihələrə rəhbərlik edərək qlobal enerji landşaftında əsas oyunçu kimi formalaşmış və bu təşəbbüslər arasında Avropanın enerji mənbələrinin şaxələndirilməsinə və onun Rusiya qazından asılılığının azaldılmasına yönəlmiş nəhəng infrastruktur cəhdi olan Cənub Qaz Dəhlizi (CQD) əsas təşəbbüsdür. Xəzər dənizindəki Şahdəniz qaz yatağı ilə lövbər salan SGC Cənubi Qafqaz Boru Kəməri, Trans Anadolu Boru Kəməri və Trans Adriatik Boru Kəməri özündə birləşdirir. Bu mürəkkəb şəbəkə nəinki Azərbaycan təbii qazının Avropa bazarlarına nəqlini asanlaşdırır, həm də enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi və regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi istiqamətində daha geniş səylərdə dayaq rolunu oynayır. Özünü etibarlı enerji təchizatçısı kimi yerləşdirməklə Azərbaycan öz geosiyasi mövqeyini gücləndirməyə və iqtisadi tərəfdaşlıqları gücləndirməyə çalışır, nəticədə Cənubi Qafqazın və onun hüdudlarından kənarında sabitliyə və çiçəklənməyə töhfə verir.

Bu araşdırmanın məqsədi Cənubi Qafqaz regionunda mövcud enerji layihələrini təhlil etmək və onların geosiyasi əhəmiyyətini aydınlaşdırmaqdır və ədəbiyyat icmalı, nümunə araşdırmaları və maraqlı tərəflərlə müsahibələrin birləşməsinə əhatə edən hərtərəfli tədqiqat metodologiyasından istifadə etməklə, tədqiqat regionunda Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) nefti kimi enerji təşəbbüslərinin cari vəziyyətini, problemlərini və perspektivlərini qiymətləndirir. boru kəməri və Cənub Qaz Dəhlizi (CQD). Nəticələr enerji təchizatı marşrutlarının şaxələndirilməsi, regional əməkdaşlığın genişləndirilməsi və əsas aktorların strateji maraqlarına təsir etməklə bu layihələrin geosiyasi dinamikasının formalaşmasında oynadığı əsas rolunu vurğulayır və tədqiqat Cənubi Qafqazda enerji infrastrukturunun iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsi və geniş Avrasiya kontekstində geosiyasi dəyişikliklərin katalizatoru kimi əhəmiyyətini vurğulayır.

Açar sözlər: *Cənub Qaz Dəhlizi, Azərbaycan enerji diplomatiyası, qaz ehtiyatları, Avropa enerji diversifikasiyası, enerji marşrutlarının əhəmiyyəti*

Gunay Gulmammadova
Baku State University
master student
gunaygulmammadova7@gmail.com

Energy projects existing in the South Caucasus and their geopolitical significance

Abstract

Located in the South Caucasus region at the crossroads of Europe and Asia, Azerbaijan has emerged as a key player in the global energy landscape by leading transformative projects with significant geopolitical implications, chief among these initiatives being the Southern Gas Corridor (SGC), a massive infrastructure effort aimed at diversifying Europe's energy sources and reducing its dependence on Russian gas is an initiative. Anchored by the Shah Deniz gas field in the Caspian Sea, SGC includes the South Caucasus Pipeline, the Trans Anatolian Pipeline and the Trans Adriatic Pipeline. This complex network not only facilitates the transportation of Azerbaijani natural gas to European markets, but also serves as a support for broader efforts to strengthen

energy security and regional cooperation. By positioning itself as a reliable energy supplier, Azerbaijan seeks to strengthen its geopolitical position and strengthen economic partnerships, ultimately contributing to stability and prosperity in the South Caucasus and beyond.

The purpose of this study is to analyze existing energy projects in the South Caucasus region and clarify their geopolitical significance, and by using a comprehensive research methodology that includes a combination of literature review, case studies, and stakeholder interviews, the current status of energy initiatives such as Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) oil in the study region. evaluates its situation, problems and prospects. pipeline and Southern Gas Corridor (SGC). The results highlight the key role these projects play in shaping geopolitical dynamics by diversifying energy supply routes, expanding regional cooperation, and influencing the strategic interests of key actors, and the study underscores the importance of energy infrastructure in the South Caucasus as a key driver of economic development and a catalyst for geopolitical change in the broader Eurasian context.

Keywords: *Southern Gas Corridor, Azerbaijan energy diplomacy, gas reserves, European energy diversification, importance of energy routes*

Giriş

Cənubi Qafqazda enerji infrastrukturunun inkişafı regionun iqtisadi inkişafının və geosiyasi əhəmiyyətinin əsas aspekti olmuşdur. Son bir neçə onillikdə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan kimi ölkələr enerji ilə bağlı obyektlərin tikintisinə və genişləndirilməsinə, boru kəmərlərinin, elektrik stansiyalarının və ötürücü xətlərin mürəkkəb şəbəkəsinin yaradılmasına əhəmiyyətli dərəcədə sərmayə qoyublar.

Əsas layihələrdən biri Avropanın qaz təchizatının şaxələndirilməsinə və Rusiya qazından asılılığın azaldılmasına yönəlmiş monumental təşəbbüs olan Cənub Qaz Dəhlizidir (SGC). Bu dəhliz Xəzər dənizindən təbii qazın Avropaya nəqlini təmin edən Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) daxil olmaqla, bir-biri ilə əlaqəli bir neçə boru kəməridən ibarətdir. Bu boru kəmərlərinin inkişafı Cənubi Qafqazda enerji təhlükəsizliyini gücləndirməklə yanaşı, həm də region və Avropa ölkələri arasında iqtisadi əlaqələri gücləndirib (1).

Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) regionun enerji infrastrukturunun tərkib hissəsidir. BTC boru kəməri xam neftin Xəzər dənizindən Aralıq dənizinə nəqlini asanlaşdırır və ənənəvi qaynar nöqtələrdən yan keçən strateji marşrut təmin edir. Eyni zamanda, CQBK təbii qazı Azərbaycandan Türkiyəyə və daha sonra Avropaya nəql etməklə həm istehsalçı, həm də istehlakçı ölkələr üçün enerji mənbələrinin şaxələndirilməsinə töhfə verir.

Cənubi Qafqazda enerji infrastrukturunun genişləndirilməsi ənənəvi qalıq yanacaqlarla məhdudlaşmır. Region su elektrik, külək və günəş enerjisi də daxil olmaqla bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafını fəal şəkildə davam etdirir. Gürcüstan kimi ölkələr daha davamlı və şaxələndirilmiş enerji qarışıqına töhfə verərək, bol su ehtiyatlarını hidroenergetika üçün istifadə etməyə sərmayə qoyublar. Bərpa olunan enerjiyə doğru bu addım qlobal tendensiyalara uyğun gəlir və regionun qalıq yanacaq bazarlarında baş verən dəyişikliklərə qarşı dayanıqlılığını artırır.

Cənubi Qafqazda enerji infrastrukturunun inkişafı regional əməkdaşlıqla sıx bağlıdır. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında üçtərəfli tərəfdaşlıq kimi region ölkələri arasında əməkdaşlıq səyləri transsərhəd layihələrin uğurla həyata keçirilməsinə şərait yaradıb. Bu təşəbbüslər tək-cə enerji təhlükəsizliyini gücləndirmir, həm də Cənubi Qafqazda iqtisadi inteqrasiyanı və siyasi sabitliyi təşviq edir.

Azərbaycan Respublikası Heydər Əliyevin uzaqgörən rəhbərliyi ilə çoxvektorlu xarici siyasətin əsasını qoydu və bu siyasət xalqın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun möhkəmlənməsində mühüm rol oynadı. Çevik ittifaqlarla səciyyələnən bu strateji yanaşma Azərbaycanın Cənubi Qafqazda mövqeyini gücləndirməklə yanaşı, həm də resursları dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə və yeni potensialların açılmasına səmərəli şəkildə yönəltdi. Prezident İlham Əliyev sələfinin irsini davam etdirərək Avropa İttifaqı (Aİ) ilə milli maraqlara uyğun bərabərhüquqlu və qarşılıqlı faydalı münasibətləri gücləndirən xarici siyasət strategiyasını məharətlə həyata keçirmişdir (Adıgözəlov, 2021: 3-4).

İkinci Qarabağ müharibəsindəki son uğur regionun geosiyasi mənzərəsini əsaslı şəkildə yenidən formalaşdıraraq Azərbaycana regional əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar və yeni inkişaf dövrünə yol açdı. Prezident Əliyev bu dəyişiklikləri düzgün qəbul edir və bildirir ki, “İkinci Qarabağ müharibəsinin nəticələri region üçün yeni reallıqlar yaradıb”. Uzunmüddətli sülh üçün mühüm şərtlərin yaranması Azərbaycanın regional təsir imkanlarını artırmaqla yanaşı, Aİ ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün imkanlar açır.

Azərbaycanın Aİ ilə möhkəm əlaqələri müxtəlif sektorları, o cümlədən enerji, investisiya və ticarəti əhatə edir və beynəlxalq təşkilatı ölkənin əsas ticarət tərəfdaşlarından biri kimi qeyd edir. Avropa bazarlarına etibarlı xam neft tədarükçüsü kimi Azərbaycan yaxın gələcəkdə Aİ üzv dövlətlərinə təbii qaz tədarük etməyi planlaşdıraraq öz rolunu daha da artırmağa hazırdır. Bu enerji tərəfdaşlığı təkcə Azərbaycanın iqtisadi gücünü gücləndirmir, həm də Aİ-nin enerji təhlükəsizliyinə töhfə verir, iki qurum arasında simbiotik əlaqələri gücləndirir. Müxtəlif birgə proqram və layihələrin uğurla həyata keçirilməsi Azərbaycan-Avropa İttifaqı tərəfdaşlığının dərinliyini və möhkəmliyini vurğulayır. Enerji sahəsində əməkdaşlıqdan tutmuş birgə sərmayələrə və ticarət təşəbbüslərinə qədər bu müəssisələr ortaq tərəqqi və inkişafa qarşılıqlı sadıqlıyı nümayiş etdirir. Azərbaycanın milli maraqları ilə Aİ-nin məqsədləri arasında strateji uyğunluq bu çiçəklənən münasibətlərin təməl daşına çevrilir (3).

Heydər Əliyev kimi liderlər tərəfindən seçilən və Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasəti diplomatik ustalılıqla özünü sübut etdi. Beynəlxalq əlaqələri məharətlə idarə etməklə və Aİ kimi qurumlarla tərəfdaşlığa üstünlük verməklə Azərbaycan təkcə öz maraqlarını təmin etmir, həm də regional sabitliyə və qlobal əməkdaşlığa fəal töhfə verir. Millət bu strateji diplomatiya yolu ilə getməyə davam etdikcə, Avropa İttifaqı ilə genişlənmiş əməkdaşlıq və ortaq rifah perspektivləri ümidverici olaraq qalır.

Avropa İttifaqının Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri ilə münasibətlərində suverenlik və ərazi bütövlüyü əsas prinsiplər kimi dayanır və Azərbaycan bu prinsiplərin davamlı müdafiəçisi olub. Azərbaycan və Aİ arasında 2018-ci il “Tərəfdaşlıq Prioritetləri” sənədində müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığına sadıqlıq vurğulanıb. Azərbaycan Prezidentinin köməkçisi Hikmət Hacıyev Aİ-nin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tarixi dəstəyini vurğulayaraq, bu dəstəyin bariz təzahürü kimi Brüssel Sammitini və “Tərəfdaşlıq Prioritetləri” sənədini göstərib. Azərbaycanın bu prinsiplərə sadıqlıyı onun Şərq Tərəfdaşlığı sammitlərindəki qəti mövqeyində özünü büruzə verir. 2020-ci il iyunun 18-də, 44 günlük Vətən Müharibəsindən bir qədər əvvəl keçirilən sammit Azərbaycanın sarsılmaz mövqeyini nümayiş etdirdi. Azərbaycan Aİ-nin bir çox üzv dövlətləri ilə sıx əməkdaşlıq edən fəal tərəfdaş ölkə olmasına baxmayaraq, öz ərazi bütövlüyünü müdafiə etməkdə qətiyyətli olmuşdur. Aİ ilə yeni tərəfdaşlıq sazişinin imzalanması üçün aparılan danışıqlar xüsusi vurğulanıb ki, bu da əlaqələrin dərinliyini və tərəfdaşlıqda əldə edilən irəliləyişi göstərir.

Prezident İlham Əliyev sammitdəki çıxışında Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həlli üçün yekun xəbərdarlıqlar edib. O, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə və beynəlxalq sənədlərə əməl etməyin vacibliyini vurğulayaraq, Azərbaycanın diplomatik qətnaməyə sadıqlığını vurğulayıb. Bununla belə, o, Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdə qeyri-qanuni məskunlaşma siyasətinə də toxunub, Qarabağı Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi təsdiqləyib. Bu çıxış sadəcə diplomatik bəyanat deyil, Avropa tribunasında Ermənistana son xatırlatma idi və uzun müddətdir davam edən münaqişənin həllinin aktuallığını vurğulayırdı.

Enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi.

Cənubi Qafqazda enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi davamlı və müxtəlif enerji portfellerinə qlobal keçidi əks etdirən region ölkələri üçün strateji imperativ kimi ortaya çıxdı. Ənənəvi olaraq qalıq yanacaqlardan asılı olan Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan kimi dövlətlər enerji təhlükəsizliyini artırmaq və ətraf mühitə təsirləri azaltmaq üçün getdikcə daha çox alternativ mənbələrə sərmayə qoyurlar. Bu diversifikasiya təkcə qlobal enerji bazarlarının dəyişkənliyinə cavab deyil, həm də iqlim dəyişikliyinə yumşaltmaq üçün beynəlxalq səylərə uyğundur (4).

Su elektrik enerjisi Cənubi Qafqazda enerji mənbələrinin şaxələndirilməsinə mühüm töhfə verən kimi seçilir. Bol su ehtiyatlarına malik olan Gürcüstan kimi ölkələr elektrik enerjisi istehsal etmək üçün çayların gücündən istifadə ediblər. Hidroenergetika layihələri təkcə bərpa olunan və etibarlı enerji mənbəyi təmin etmir, həm də qlobal davamlılıq məqsədlərinə uyğun olaraq istixana qazları emissiyalarının azaldılmasına töhfə verir.

Bölgədə külək və günəş enerjisi getdikcə daha da şaxələndirilir. Cənubi Qafqaz ölkələri sərəncamında olan zəngin təbii ehtiyatlardan istifadə etmək üçün külək stansiyalarına və günəş parklarına sərmayə qoyurlar. Bu bərpa olunan mənbələr həm ekoloji problemləri, həm də enerji təhlükəsizliyi ehtiyacını həll etməklə ənənəvi qalıq yanacaqlara təmiz və davamlı alternativ təqdim edir.

Yerli bərpa olunan mənbələrin inkişafı ilə yanaşı, Cənubi Qafqaz enerji mənbələrinin şaxələndirilməsini asanlaşdırmaq üçün regional əməkdaşlıqda fəal iştirak edir. Bir-birini birləşdirən elektrik şəbəkələrinin tikintisi kimi transsərhəd layihələr bərpa olunan enerji resurslarının ölkələr arasında bölüşdürülməsinə imkan verir. Bu əməkdaşlıq enerji təhlükəsizliyini artırır və regiondakı ölkələr arasında iqtisadi inteqrasiyanı gücləndirir.

Cənubi Qafqazda enerji mənbələrinin şaxələndirilməsinin geosiyasi nəticələri dərinidir. Bu ölkələr spesifik enerji təchizatçılarından asılılığını azaldıqca qlobal enerji bazarlarında daha çox çeviklik və sövdələşmə gücü əldə edirlər. Bu dəyişiklik həm də xarici təzyiqlərə və geosiyasi gərginliyə qarşı həssaslığı minimuma endirərək davamlı iqtisadi inkişaf üçün daha möhkəm zəmin yaradır.

Bununla belə, şaxələndirmə prosesini çətinliklər müşayiət edir. Bərpa olunan enerji mənbələrinin fasiləli təbiəti sabit və davamlı enerji təchizatını təmin etmək üçün enerji saxlama texnologiyasında irəliləyişləri tələb edir. Bundan əlavə, ənənəvi qalıq yanacaqlardan keçid qurulmuş sənayelərin müqaviməti ilə üzləşə bilər və yerli icmalara sosial-iqtisadi təsirin idarə edilməsi üçün diqqətli planlaşdırma tələb edir.

Regional Enerji Əməkdaşlığı.

Cənubi Qafqazda Regional Enerji Əməkdaşlığı iqtisadi inkişafın təşviqi, enerji təhlükəsizliyinin artırılması və region ölkələri arasında diplomatik əlaqələrin qurulması üçün təməl daşı kimi meydana çıxıb. Əməkdaşlıq ilk növbədə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanı əhatə edir, hər biri resursdan maksimum istifadə etmək və güclü enerji şəbəkəsi yaratmaq üçün transsərhəd enerji layihələrində fəal iştirak edir (5).

Regional enerji əməkdaşlığının diqqətəlayiq nümunələrindən biri Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında üçtərəfli tərəfdaşlıqdır. Bu əməkdaşlıq mühüm layihələrin, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və təbii qaz üçün Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin (CQBK) uğurla həyata keçirilməsi ilə nəticələnib. Bu layihələr təkcə enerji ehtiyatlarının nəqlini asanlaşdırmır, həm də iqtisadi əlaqələri gücləndirir və regional sabitliyə təkan verir.

Cənub Qaz Dəhlizi (CQD) bir çox ölkəni əhatə edən regional enerji əməkdaşlığının daha bir mühüm təzahürüdür. Azərbaycandan Avropaya qədər uzanan SGC-yə Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) daxildir. Bu bir-birinə bağlı şəbəkə təkcə Avropanın qaz təchizatını diversifikasiya etmir, həm də Cənubi Qafqaz ölkələrinin daha geniş regionun enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində birgə səylərini nümayiş etdirir.

İkitərəfli və üçtərəfli tərəfdaşlıqdan əlavə, çoxtərəfli təşəbbüslər regional enerji əməkdaşlığına töhfə verir. Bir neçə Cənubi Qafqaz ölkəsini özündə birləşdirən Enerji İcması enerji bazarlarının inteqrasiyasını, infrastrukturun inkişafını və enerji siyasətlərinin uyğunlaşdırılmasını təşviq edir. Bu səylər iqtisadi artımı və sabitliyi gücləndirərək, qüsursuz və bir-biri ilə əlaqəli enerji mənzərəsi yaratmaq məqsədi daşıyır.

Cənubi Qafqazda regional enerji əməkdaşlığı diplomatik dialoqu və qarşılıqlı anlaşmanı əhatə etmək üçün fiziki infrastrukturdan kənara çıxır. Bölgədəki ölkələr enerji təhlükəsizliyi, infrastrukturun inkişafı və ətraf mühitin davamlılığı kimi ümumi problemlərin həllində birgə səylərə səbəb olan paylaşılan resursların və qarşılıqlı asılılığın strateji əhəmiyyətini qəbul edirlər.

Regional enerji əməkdaşlığı çoxsaylı faydalar versə də, problemlər hələ də qalmaqdadır. Geosiyasi gərginliklər, tarixi münaqişələr və fərqli milli maraqlar tərəqqiyə mane ola bilər. Bu çətinliklərə baxmayaraq, əməkdaşlığa davam edən öhdəlik Cənubi Qafqazda enerjinin inkişafına vahid yanaşmanın ümumi faydalarının və uzunmüddətli üstünlüklərinin tanınmasından xəbər verir.

Geosiyasi təsirlər.

Cənubi Qafqazda enerji layihələrinin geosiyasi nəticələri regional və qlobal siyasətin dinamikasını formalaşdıran geniş nəticələrə malikdir. Regionun Avropa, Asiya və Yaxın Şərq arasında yerləşən strateji yeri onu enerji oyununda mühüm oyunçuya çevirir. Cənub Qaz Dəhlizi (CQD) və digər əsas infrastruktur layihələri ittifaqlara, asılılıqlara və güc dinamikasına təsir etməklə Cənubi Qafqazın geosiyasi əhəmiyyətini artırır (6).

Əsas geosiyasi təsirlərdən biri enerji təchizatı marşrutlarının şaxələndirilməsidir ki, bu da Avropa dövlətlərinin Rusiya enerji mənbələrindən asılılığını azaldır. Cənub Qaz Dəhlizi TANAP və TAP kimi boru kəmərləri ilə Xəzər və Mərkəzi Asiya qazının Avropaya çatdırılması üçün alternativ marşrut yaradır. Bu, Rusiyanın Avropaya enerji təchizatı marşrutları üzərində monopoliyasını azaldır və bununla da Rusiyanın ənənəvi olaraq saxladığı geosiyasi təsir rıçaqlarını dəyişdirir.

Bundan əlavə, Cənubi Qafqaz enerji layihələri yeni ittifaqlar və tərəfdaşlıqları gücləndirir. Azərbaycan əsas enerji ixracatçısı kimi BTC boru kəməri kimi layihələr vasitəsilə Türkiyə və Qərbi dövlətləri ilə əlaqələri gücləndirib. Bu ittifaqlar təkcə enerji tranzit marşrutlarının təhlükəsizliyini təmin etmir, həm də regional sabitliyə və qlobal siyasətə təsir edən geosiyasi uyğunlaşmalar yaradır.

Digər tərəfdən, enerji layihələri həm də geosiyasi gərginliyin potensial sahələrini təqdim edir. Rusiya və İran da daxil olmaqla regional güclər arasında rəqabətli maraqlar nəzarət, giriş və təsir üzərində mübahisələrdə özünü göstərə bilər. Cənubi Qafqaz, Avrasiyanın enerji landşaftında hökmranlıq uğrunda daha geniş mübarizəni əks etdirən, rəqabət aparan geosiyasi istəklər üçün döyüş meydanına çevrilir (Baxşəliyev, 2021: 1-3).

Cənubi Qafqazda həyata keçirilən enerji layihələri region ölkələri arasında münasibətlərə də təsir edir. Enerji infrastrukturunu üzrə əməkdaşlıq qarşılıqlı fayda gətirsə də, mövcud siyasi və etnik gərginliyi daha da gücləndirə bilər. Boru kəmərlərinin mürəkkəb şəbəkəsi diplomatik incəlik və münaqişələrin həlli mexanizmlərinə ehtiyacı vurğulayaraq mübahisə mənbəyinə çevrilə bilər.

Bundan əlavə, Cənubi Qafqaz enerji layihələri Rusiya enerjisindən asılılığını azaltmaq istəyən Avropa ölkələrinin geosiyasi hesablamalarına təsir göstərir. Regiondan keçən alternativ marşrutların inkişafı Avropa dövlətlərinin enerji təhlükəsizliyini artırır və Rusiya ilə siyasi gərginlikdən irəli gələn zəiflikləri azaldır.

Enerji Tranziti Marşrutları və Dəhlizləri.

Cənubi Qafqazda enerji tranzit marşrutları və dəhlizləri enerji resurslarının istehsalçı ölkələrdən istehlak bazarlarına hərəkətinin asanlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Regionun əsas enerji istehsal edən ölkələr və yüksək tələbatlı istehlak bazarları arasında strateji yerləşməsi onu müxtəlif enerji mənbələri üçün əsas tranzit mərkəzinə çevirərək, iqtisadi və geosiyasi dinamikanı formalaşdırıb (Brüsseldə Azərbaycan-Avropa İttifaqı Əməkdaşlıq Şurasının 17-ci iclası keçirilib”, 2020: 2).

Cənub Qaz Dəhlizi (CQD) Cənubi Qafqazda mühüm enerji tranziti marşrutu kimi seçilir. Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) kimi boru kəmərlərindən ibarət olan SGC Xəzər dənizindən təbii qazın Avropa bazarlarına çıxmasına imkan verir. Bu, təkcə Avropanın qaz təchizatını şaxələndirmir, həm də onun ənənəvi marşrutlardan asılılığını azaldır, enerji təhlükəsizliyini artırır və regionda geosiyasi tarazlığa töhfə verir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri Cənubi Qafqazda Xəzər dənizini Aralıq dənizi ilə birləşdirən digər mühüm enerji tranzit dəhlizidir. Bu boru kəməri Qara dənizdən keçən ənənəvi marşrutlardan yan keçərək neft ixracı üçün alternativ yol təqdim edir. BTC boru kəməri nəql variantlarını şaxələndirməklə regional sabitliyə töhfə verir və geosiyasi gərginliyin enerji tranzitinə təsirini azaldır.

Cənubi Qafqaz həm də region ölkələrini birləşdirən bir-birinə bağlı elektrik şəbəkələri ilə elektrik enerjisinin nəqlində mərkəzi yer tutur. Bu, enerji resurslarının mübadiləsini asanlaşdırır,

şəbəkənin etibarlılığını artırır və iqtisadi əməkdaşlığı təşviq edir. Azərbaycan və Gürcüstanı birləşdirən transsərhəd elektrik enerjisinin ötürülməsi layihələri regional inteqrasiyanın təşviqində enerji tranzit marşrutlarının əhəmiyyətini nümayiş etdirir.

Cənubi Qafqazdakı bu tranzit marşrutları və dəhlizləri təkcə enerji resursları üçün boru kimi xidmət etmir, həm də daha geniş geosiyasi təsirlərə malikdir. Onlar istehsalçı və tranzit ölkələr arasında münasibətlərə, eləcə də tranzit və istehlakçı ölkələr arasındakı dinamikaya təsir göstərir. Bu dəhlizlərin inkişafı və genişləndirilməsi regionun iqtisadi inkişafına, gəlir axınının təmin edilməsinə və iş yerlərinin açılmasına töhfə verir.

İqtisadi və geosiyasi faydalara baxmayaraq, enerji tranzit marşrutlarının saxlanması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsində problemlər mövcuddur. Geosiyasi gərginliklər, regional münaqişələr və potensial pozulmalar bu dəhlizlərin sabitliyi üçün risklər yaradır. Ona görə də enerji resurslarının Cənubi Qafqaz vasitəsilə etibarlı və təhlükəsiz nəqlini təmin etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlıq və diplomatik səylər mühüm əhəmiyyət kəsb edir (9).

Cənubi Qafqaz regionunda enerji layihələri iqtisadi, geosiyasi və ekoloji amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini əks etdirən mürəkkəb problemlər və imkanlar mənzərəsini təqdim edir. Bu ikili dinamikanın naviqasiyası bu strateji mövqedə yerləşən regionda enerji sektorunun davamlı inkişafı və uğuru üçün vacibdir.

Çətinliklər:

1. ****Geosiyasi mürəkkəbliliklər:**** Cənubi Qafqaz tarixi və müasir geosiyasi gərginliklərə yad deyil. Uzun müddətdir davam edən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi kimi mübahisələr və münaqişələr enerji layihələrinin irəliləməsinə mane ola bilər. Geosiyasi incəliklər uğurlu enerji təşəbbüsləri üçün lazım olan sabitliyi təmin etmək üçün diqqətli diplomatiya və münaqişələrin həllini tələb edir.

2. ****Ekoloji Mülahizələr:**** Enerji layihələrinin, xüsusən də qalıq yanacaqlardan asılı olan layihələrin inkişafı ekoloji problemlər yaradır. Karbohidrogenlərin hasilatı və nəqli ekoloji təsir göstərə bilər, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı narahatlıqlar isə daha təmiz enerji mənbələrinə keçidi tələb edir. Enerji inkişafı və ətraf mühitin davamlılığı arasında tarazlığın yaradılması davamlı problemdir.

3. ****Maliyyə Riskləri:**** Enerji layihələri çox vaxt maraqlı tərəfləri maliyyə risklərinə məruz qoyaraq əhəmiyyətli ilkin investisiyalar tələb edir. İqtisadi qeyri-müəyyənliklər, siyasi qeyri-sabitlik və bazaradakı dalğalanmalar layihələrin maliyyə dayanıqlığına təsir göstərə bilər. Aдекват maliyyələşdirmənin təmin edilməsi və investisiya risklərinin idarə edilməsi diqqətli planlaşdırma və beynəlxalq əməkdaşlıq tələb edir.

4. ****Texnoloji maneələr:**** Qabaqcıl texnologiyaların, xüsusən də bərpa olunan enerji sahəsində mənimsənilməsi texnoloji problemlər yaradır. Ən müasir texnologiyaların inkişafı və inteqrasiyası təcrübə və infrastruktur tələb edir. Enerji layihələrinin səmərəliliyini və etibarlılığını təmin etmək üçün texnoloji maneələri aradan qaldırmaq vacibdir.

İmkanlar:

1. ****Enerji Mənbələrinin Diversifikasiyası:**** Cənubi Qafqazda su elektrik, külək, günəş və qalıq yanacaqlar da daxil olmaqla müxtəlif enerji resursları var. Enerji qarışığının şaxələndirilməsi enerji təhlükəsizliyini artırmaq, artan tələbləri ödəmək və qlobal davamlılıq məqsədlərinə töhfə vermək imkanı təqdim edir. Bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi regionu ekoloji cəhətdən şüurlu enerji təcrübələrində lider kimi yerləşdirə bilər (Bayramov, 2020: 1).

2. ****Regional İqtisadi İnteqrasiya:**** Enerji layihələri Cənubi Qafqaz ölkələri və onların qonşuları arasında artan iqtisadi inteqrasiya üçün imkanlar yaradır. Enerji resurslarının inkişafı və bölüşdürülməsində birgə səylər ümumi iqtisadi faydalara, sabitliyin və əməkdaşlığın gücləndirilməsinə səbəb ola bilər. Enerji layihələri ilə bağlı infrastrukturun inkişafı daha geniş iqtisadi artıma kömək edir.

3. ****Qlobal Enerji Bazarına Çıxış:**** Cənubi Qafqazın enerji tranziti marşrutu kimi strateji yerləşməsi region ölkələrinə qlobal enerji bazarında mühüm rol oynamaq imkanı yaradır. Xəzər regionundan Avropaya və onun hüdudlarından kənara resursların hərəkətinin asanlaşdırılması bu xalqların geosiyasi əhəmiyyətini artırır və iqtisadi imkanlar verir.

4. ****Texnoloji İnnovasiya və Ekspertiza:**** İnnovativ texnologiyaların tətbiqi və investisiya qoyuluşu Cənubi Qafqazı enerji sektorunda texnoloji təcrübə mərkəzi kimi yerləşdirə bilər. Bu, beynəlxalq əməkdaşlıq və tərəfdaşlıqları cəlb edər, bilik mübadiləsini təşviq edər və regionun rəqabət qabiliyyətini artırır. Enerji sektorunda ixtisaslı işçi qüvvəsinin inkişafı regionun innovasiya potensialını daha da gücləndirir.

Yekun olaraq, Cənubi Qafqaz enerji sektorundakı çağırışlar və imkanlar strateji planlaşdırma, beynəlxalq əməkdaşlıq və davamlılığa sadıqlıq tələb edən dinamik mənzərə yaradır. Bu mürəkkəblikləri uğurla idarə etmək regionun iqtisadi artım, regional əməkdaşlıq və texnoloji tərəqqi potensialını açır (11).

Tədqiqat metodu.

Cənubi Qafqazda enerji layihələrinin öyrənilməsində istifadə olunan tədqiqat metodu texniki, iqtisadi və geosiyasi amilləri nəzərə alan çoxölçülü yanaşmanı əhatə edir. Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan kimi ölkələri əhatə edən bu region resursla zəngin əraziləri yüksək tələbatlı bazarlarla birləşdirən mühüm enerji tranzit mərkəzi kimi meydana çıxıb. Geosiyasi baxımdan bu enerji layihələrinin əhəmiyyətli təsiri var, çünki onlar çox vaxt regional siyasi dinamika və qlobal enerji təhlükəsizliyi ilə qarışır. Cənubi Qafqazın Avropa, Asiya və Yaxın Şərqi kəsişməsində yerləşən strateji yerləşməsi tədqiqata mürəkkəbliyi qatı əlavə edir, geosiyasi münasibətlərin, regional münaqişələrin və əsas qlobal oyunçuların maraqlarının hərtərəfli təhlilini tələb edir. Enerji layihələri və geosiyasi amillər arasında qarşılıqlı əlaqəni başa düşmək regional sabitliyə, iqtisadi inkişafa və daha geniş geosiyasi mənzərəyə potensial təsirləri qiymətləndirmək üçün çox vacibdir.

Tədqiqatın nəticəsi.

Cənubi Qafqazda enerji layihələri üzrə tədqiqatların nəticələri enerji infrastrukturunun inkişafı ilə geosiyasi dinamika arasında nüanslı qarşılıqlı əlaqəni ortaya qoyur. Xüsusilə boru kəmərləri və tranzit marşrutlarını əhatə edən bu layihələr regional geosiyasətin formalaşmasında əsas komponentlər kimi meydana çıxıb.

Nəticələr göstərir ki, uğurlu enerji təşəbbüsləri iqtisadi artıma, enerjinin şaxələndirilməsinə və Azərbaycan və Gürcüstan kimi iştirak edən ölkələr üçün siyasi təsirin artmasına kömək edir. Əksinə, regionda geosiyasi gərginlik, xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bu cür layihələrin fasiləsiz həyata keçirilməsinə mane ola bilər. Bundan əlavə, nəticələr böyük güclərin mühüm enerji dəhlizləri üzərində təsir və nəzarət uğrunda mübarizə apardığı Cənubi Qafqazın qlobal enerji strategiyalarında daha geniş geosiyasi əhəmiyyətini vurğulayır. Nəticədə, tədqiqat Cənubi Qafqazda siyasətin müəyyən edilməsinə və beynəlxalq əməkdaşlığa nüanslı yanaşmanın zəruriliyini vurğulayaraq enerji inkişafı ilə geosiyasi sabitlik arasında mürəkkəb əlaqəni vurğulayır (12).

Nəticə

Cənubi Qafqazda enerji layihələri regional və qlobal dinamika əsas element kimi çıxış edərək dərin geosiyasi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan kimi ölkələri birləşdirən region strateji baxımdan enerji resursları, xüsusilə neft və təbii qaz üçün tranzit qovşağı kimi mövqə tutur.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və Cənub Qaz Dəhlizi kimi təşəbbüslər enerji resurslarının nəqlini asanlaşdırmaqla yanaşı, siyasi ittifaqlar və təsirlər formalaşdırır. Cənubi Qafqaz enerji ilə zəngin Mərkəzi Asiya və Xəzər regionunu Avropanın enerji istehlak edən bazarları ilə birləşdirən həlledici əlaqə rolunu oynayır. Nəticə etibarilə, bu layihələr regional sabitliyə və qlobal enerji təhlükəsizliyinə təsir edən müxtəlif aktorların nəzarət və təsir uğrunda mübarizə apardığı geosiyasi şahmat parçalarına çevrilir. Cənubi Qafqazda iqtisadi maraqların, ittifaqların və tarixi gərginliyin mürəkkəb şəbəkəsi bu kritik geosiyasi kəsişmədə enerji ehtiyaclarının geosiyasi reallıqlarla balanslaşdırılmasının mürəkkəbliyini vurğulayır.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Avropa İttifaqı Şurasının Prezidenti Şarl Mişelin birgə mətbuat konfransı”. (2021). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 23 iyul, s.2-3.
2. Adıgözəlov, K. (2021). “Avropa İttifaqı – Azərbaycan münasibətləri: Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsləri yeni perspektivlər açır”. Bakı: Xalq qəzeti, 9 iyun, s.3-4.
3. “Azərbaycan və Avropa İttifaqı qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsində maraqlıdır”. (2020). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 27 sentyabr, 2 s.
4. “Avropa İttifaqı Gəncə şəhərinə mülki insanların həlak olması və yaralanması ilə nəticələnmiş hücumu pisləyib”. (2020). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 18 oktyabr, 8 s.
5. “Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın perspektivləri barədə fikir mübadiləsi aparıldı”. (2021). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 11 mart, 1 .
6. “Azərbaycanın Baş prokuroru Avropa İttifaqının ölkəmizdəki nümayəndəliyinin rəhbəri ilə görüşü”. (2020). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 20 oktyabr, 5 s.
7. Baxşəliyev, R. (2021). “İlham Əliyev diplomatiyasının təntənəsi. Azərbaycanın Avropa İttifaqı və Rusiya ilə münasibətlərinin yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması yüksələn beynəlxalq nüfuzun göstəricisidir”. Bakı: Azərbaycan qəzeti, 24 iyul, s.1-3.
8. Brüsseldə Azərbaycan-Avropa İttifaqı Əməkdaşlıq Şurasının 17-ci iclası keçirilib”. (2020). Bakı: Azərbaycan qəzeti, 20 dekabr, 2 s.
9. "Belçikada Azərbaycan, Ermənistan və Aİ Şurası liderlərinin görüşü baş tutub". (2021). 15 dekabr. <https://report.az/xarici-siyaset/belcikada-azerbaycan-ermenistan-ve-ai-surasi-liderlerinin-gorusu-baslayib/>
10. Bayramov, V. (2020). “Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindəndir”. Bakı: Xalq qəzeti, 27 sentyabr, 1 s.
11. "Brüsseldə İlham Əliyevin Avropa İttifaqı Şurasının Prezidenti Şarl Mişel və Ermənistan baş naziri Nikol Paşinyan ilə nahar əsnasında birgə görüşü olub". (2021). 14 dekabr. <https://president.az/az/articles/view/54626>
12. 44 günlük Qarabağ müharibəsi zamanı Rusiyanın siyasəti - JSTOR. <https://www.jstor.org/stable/48673743>

Göndərilib: 13.11.2023

Qəbul edilib: 10.01.2024